



Στέφανος Δ. Ήμελλος

Ὁ θεωρητικὸς Ν. Γ. Πολίτης

ΑΚΑΔΗΜΙΑ



ΑΘΗΝΩΝ



ΑΚΑΔΗΜΙΑ



ΑΘΗΝΩΝ



Εν σχέσει με τὸν τίτλον τῆς ἀνακοινώσεώς μου θὰ ἤθελα νὰ διευκρινίσω τὰ ἑξῆς: Μία ἀνακοίνωση διάρκειας 15', ὅπως ὀρίζεται στὸ πρόγραμμα, καὶ τὸ πρόγραμμα πρέπει νὰ τηρῆται, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ καλύψῃ θέμα μετὰ τὸν ἀνωτέρω τίτλο, ποὺ ἀπαιτεῖ πολὺ ὡρὴν πραγματεύσῃ.

Ἐξ ἄλλου πολλὰ ἔχουν ἤδη λεχθῆ ἀπὸ πολλοὺς καὶ μάλιστα ἀπὸ τὴν αἰμνήστη συνάδελφο Ἄλκη Κυριακίδου-Νέστορος, ποὺ ἔχει ἀσχοληθῇ μετὰ θέμα¹, τὰ ὁποῖα φυσικὰ δὲν ἐπιθυμῶ νὰ ἐπαναλάβω. Κατ' ἀδύνατον λοιπὸν ἀνάγκη καὶ γιὰ νὰ ἔχῃ καὶ στοιχεῖα πρωτοτυπίας ἡ ἀνακοίνωσή μου θὰ περιορισθῶ σὲ ζητήματα ἀπλά, λιτὰ καὶ πρακτικά, περιγραφικὰ περισσότερο καὶ ὄχι κριτικά, παρὰ τὸ ὅτι αὐτὰ δίδουν σὲ κάθε ὁμιλία ἀποσπασματικὸ μᾶλλον χαρακτηριστῆρα καὶ ὄχι ὁλοκληρωμένη μορφή, ὅπως θὰ περίμενε κανεὶς ἀπὸ μιὰ πραγματεία καὶ ὄχι ἀπὸ μιὰ ἀνακοίνωση.

Ἐδῶ βέβαια, γιὰ νὰ τὸ εκφράσω καὶ ἄλλοιως, δὲν γίνεται κριτικὴ ἀποτίμηση τοῦ ἔργου τοῦ Ν. Γ. Πολίτη. Ἀπλῶς στὸ πλαίσιο μιᾶς σύντομης ἀνακοινώσεως καταβάλλεται προσπάθεια νὰ ἀναδειχθῇ, κατὰ κάποιον τρόπο, ἡ θεωρητικὴ του τοποθέτηση ἢ ἡ ἀνυπαρξία της ἔναντι ὠρισμένων πραγμάτων καὶ μέχρι ποῦ αὐτὴ φθάνει.

Οἷκοθεν νοεῖται ὅτι ἔχοντας κανεὶς κατὰ νοῦν ὅτι ἀπευθύνεται καὶ σὲ εἰδικούς ἐπιστήμονες προϋποθέτει ὡς γνωστὰ καὶ μερικὰ πράγματα, ἀφοῦ δὲν γίνεται καὶ ἄλλοιως. Καὶ περαιτέρω, ὅταν ἐπιχειρῇ κανεὶς νὰ τοποθετηθῇ ἔναντι ἐνὸς προσώπου μετὰ ἐκπληκτικὰς δραστηριότητες, ὅπως τοῦ Ν. Γ. Πολίτη,



1. Ἄλκη Κυριακίδου-Νέστορος, *Ἡ θεωρία τῆς ἐλληνικῆς Λαογραφίας, Κριτικὴ ἀνάλυση*. Ἑταιρεία Σπουδῶν Νεοελληνικοῦ Πολιτισμοῦ καὶ Γενικῆς Παιδείας. Ἱδρυτής: Σχολὴ Μωραΐτη, Βιβλιοθήκη Γενικῆς Παιδείας 6, Αθήνα 1978, σ. 99-110 κ.ά. passim.



ὀφείλει νὰ λαμβάνη ὑπ' ὄψη τοῦ ἀπαραίτητα τὶς δύο γνωστὲς συνιστῶσες τῆς ἱστορίας, ταυτὸν εἰπεῖν τὸν χρόνον καὶ τὸν χώρον, ποὺ συνδέονται μὲ τὴν σειρὰν των μὲ τὰ ἱστορικὰ καὶ κοινωνικὰ πράγματα καὶ βέβαια μὲ τὶς ἐπιστημονικὲς τάσεις καὶ ἀπαιτήσεις τῆς ἐποχῆς, ἰθαγενεῖς καὶ διεθνεῖς. Κρίσεις καὶ συγκρίσεις καὶ ἀποτιμήσεις μὲ βάση στοιχεῖα μεταγενεστέρων ἐποχῶν, κατὰ τὶς ὁποῖες ἔχουν συντελεσθῇ πολλὰς ἀλλαγές, πρόοδοι καὶ μεταλλάξεις, εἶναι, νομίζω, ἀνεπίτρεπτες. Χωρὶς πάλιν αὐτὸ νὰ σημαίνει ὅτι ὠρισμένα πράγματα δὲν ἔχουν καὶ διαχρονικὸ χαρακτῆρα, δὲν ἰσχύουν στὸ διηνεκές. Ἔτσι θὰ ἔλεγε κανεὶς σήμερα ὅτι τὸ πολὺπλευρο, πολυεπίπεδο, πολυμάρτυρο, γιγαντιαῖο καὶ σοφὸ συνολικὰ ἔργο τοῦ Ν. Γ. Πολίτη παραμένει καὶ θὰ παραμείνῃ πολὺτιμος ὁδηγὸς γιὰ ὅλους τοὺς μετ' αὐτὸν στενοὺς συνεργάτες τοῦ καὶ μαθητὰς τοῦ, ὅπως ὁ Στίλπων Κυριακίδης καὶ ὁ Γεώργιος Μέγας, ἀλλὰ καὶ ὅλους ἐμᾶς τοὺς μεταγενέστερους.

Ἐπὶ τοῦ προκειμένου. Ἄν θελήσῃ κανεὶς νὰ διαπιστώσῃ καὶ νὰ περιγράψῃ τὶς θεωρητικὲς ἀρχὲς καὶ μεθόδους ἑνὸς ὁποιοῦδήποτε ἐπιστήμονος, θὰ πρέπει νὰ καταφύγῃ σὲ δύο πράγματα διαζευκτικῶς καὶ συγκεκριμένως ἢ στὸ θεωρητικὸ τοῦ ἔργου, στὶς ἐπιστημονικὲς τοῦ δηλαδὴ μελέτες μὲ καθαρῶς θεωρητικὸ χαρακτῆρα, ὅποτε ἡ διαπίστωση εἶναι ἀμεση καὶ ἀπολύτως σαφής, ἢ, ἂν ἔργον τέτοιο δὲν ὑπάρχῃ στὴν ἀπαιτούμενη τουλάχιστον ἔκτασι, στὶς ἐπὶ μερὸς μελέτες τοῦ, μονογραφίαις ἢ ἄλλας συμβολαί, οἱ ὁποῖες βεβαίως δὲν γράφονται ἐρήμῃν θεωρητικοῦ ὑποβάθρου, ὅποτε ἡ διαπίστωση εἶναι ἔμμεση. Ὅτι βεβαίως μπορεῖ νὰ στηριχθῇ κανεὶς καὶ στὰ δύο, ἐφ' ὅσον ὑπάρχουν, ἔστω καὶ ἀνισομερῶς, δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία.

Ὁ Πολίτης πάντως πρέπει νὰ καταταχθῇ στὴν δευτέρην κατηγορίαν ἐπιστημόνων καὶ τοῦτο ἐπειδὴ μὲ τὴν θεωρίαν καθ' ἑαυτὴν ἐλάχιστα, θὰ ἔλεγα σχεδὸν καθόλου, ἔχει ἀσχοληθῇ ὁ κατὰ τὰ ἄλλα πολυγραφώτατος καὶ χαλκέντερος αὐτὸς ἐπιστήμων. Ἀποτελεῖ αὐτὸ συνειδητὴ ἐπιλογὴ ἢ εἶναι ἀποτέλεσμα ἐλλείψεως σχετικῆς προπαρασκευῆς καὶ παιδείας;

Ὅτι τὸ δεύτερον ἀποκλείεται (καὶ ἰσχύει τὸ πρῶτο) μόνον ἓνας ἄπειρος καὶ ἀκατατόπιστος μελετητὴς τοῦ ἔργου τοῦ θὰ μπορούσε νὰ ἰσχυρισθῇ.

Χονδρικὰ θὰ ἔλεγα ὅτι εἶναι εὐκόλο νὰ διαπιστώσῃ κανεὶς καὶ θεωρητικὲς ἀναφορὰς στὸ ἔργο τοῦ Πολίτη, στὶς ὁποῖες ὅμως δὲν ἐπιμένει παρὰ μόνον τόσο, ὅσο τοῦ χρειάζεται γιὰ νὰ διευκρινίσῃ περισσότερο τὰ πράγματα μὲ τὰ ὁποῖα ἀσχολεῖται. Αὐτὸ ἰσχύει σὲ μερικὲς περιπτώσεις, ὅπως θὰ δοῦμε παρακάτω. Προλαβόντως κρίνω σκόπιμο νὰ σημειώσω ὅτι ὁ Πολίτης, ἔστω καὶ συνοπτικά, αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκη νὰ δικαιολογήσῃ τὴν ἐπιστημονικὴν τοῦ αὐτῆς στάση, ποὺ εἶναι κατ' αὐτὸν προῖον ἀνάγκης τῶν καιρῶν καὶ τοῦ ἐπέδου σπουδῶν. Ἄς ἔλθωμεν ὅμως στὰ ἴδια τὰ πράγματα.



Ὅπως ἔχουν γνωσθῇ στὴν τελικὴ τῶν μορφῇ τὰ αὐτοτελῆ ἔργα τοῦ Πολίτη, ἐννοῶ τὰ λαογραφικά, ἀποτελοῦνται ἀπὸ:

- 1) τὴν *Μελέτη ἐπὶ τοῦ βίου τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων*, τόμος πρῶτος, *Νεοελληνικὴ μυθολογία*, μέρη Α' καὶ Β', 1871 καὶ 1874 ἀντιστοιχῶς,
- 2) τὶς *Παροιμίαις*, τόμοι Α'-Δ', 1899-1902 (ἔργον ἡμιτελές),
- 3) τὶς *Παραδόσεις*, τόμοι Α'-Β', 1904 (ἔργον ἡμιτελές),
- 4) τὶς *Ἐκλογὰς ἀπὸ τὰ τραγούδια τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ*, 1914 (ἐπανεκδοθέν πολλὰς φορὰς) καὶ
- 5) τοὺς 4 τόμους τῶν λεγομένων *Λαογραφικῶν Συμμεϊκτῶν*, τόμος Α', 1920, τόμος Β', 1921 (ἐκδοσὴ Β', 1975), τόμος Γ', 1931 καὶ τόμος Δ', 1980-1985 (ἐκδοσὴ τοῦ Κέντρου Ἑρεύνης τῆς Ἑλληνικῆς Λαογραφίας τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν),

στὰ ὁποῖα ἔχουν περιληφθῇ τελικὰ ὅλες οἱ ἄλλες κατὰ καιροὺς, ἀπὸ τὶς πρῶτες μέχρι τὶς τελευταῖες, περισπούδαστες ἐπιστημονικὲς ἐργασίες του.

Ὅπωςδὴποτε τὸ πρῶτο ὡς ἄνω ἔργο, ἡ *Νεοελληνικὴ μυθολογία*, τοῦ νεο-αἰῶνος ἐπιστήμονος, κινεῖται ἀπολυτῶς στὸ πλαίσιο τῆς εὐρύτερης προσπάθειας τῆς ἀντικρούσεως τῆς ἀνθελληνικῆς θεωρίας τοῦ Fallmerayer, ἀφοῦ ἀφορμὴ τῆς συγγραφῆς του ἦταν τὸ διὰ τῆς Πανδώρας προκηρυχθέν τὸ 1867 Ροδοκανάκειον διαγώνισμα μὲ τὴν ῥητὴν δέσμευσιν νὰ *συλλεχθῶσιν ὅσον πλείστων ἑλληνικῶν τόπων τὰ ἑλληνικὰ ἥθη καὶ ἔθιμα καὶ συνήθειαι καὶ νὰ παραβληθῶσι πρὸς τὰ ἐν τοῖς σωζομένοις συγγραφεῦσι μνημονευόμενα, ὅπως γνωσθῇ τούτων ἡ ταυτότης καὶ διαφορά*.

Στὸν ἀγῶνα τῆς ἀποδείξεως τῆς ἀδιάσπαστης συνέχειας τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς καὶ τῆς ἀναιρέσεως τῆς σχετικῆς θεωρίας τοῦ Γερμανοῦ ἱστορικοῦ ἀπεδύθη μὲ ζῆλον ὁ Πολίτης, ὅπως ὁ ἴδιος ἐξηγεῖ στὸν πρόλόγόν του. Σημειώνοντας μόνον ὅτι, παρὰ τὸν περιορισμὸ τοῦ θέματος, ὁ Πολίτης δὲν ἀρκεῖται στὰ ὑπὸ τῶν κριτῶν ὀριζόμενα, ἀλλ' ἐπιχειρεῖ καὶ παραβολὴν τοῦ ὕλικού του πρὸς τὸ συναφὲς ἄλλων ἐθνῶν, ἀποκλίνων σὲ μιὰ αὐτοτελῆ συγκριτικὴ Λαογραφία, καταδεικνύει τὴν εὐρύτητα τῆς συγκροτήσεως καὶ τάσεώς του, ἀλλὰ περὶ θεωρητικῶν διατυπώσεων δὲν μπορεῖ νὰ γίνῃ λόγος, σοβαρὸς τουλάχιστον. Τὸ γεγονός πάντως προαναγγέλλει τὴν κατοπινὴν ἐξέλιξιν τοῦ Πολίτη.

Κατὰ τὸν μαθητὴ καὶ ἄξιο συνεχιστὴ τοῦ Στίλπωνα Κυριακίδη τὰ ἐπόμενα δύο μεγάλα ἔργα του, δημοσιευθέντα στὴν Βιβλιοθήκην Μαρασλῆ, ἔργα ὠριμότητος καὶ ἐν πολλοῖς ἀπαλλαγῆς ἀπὸ τὴν προσπάθειαν ἀναιρέσεως τῆς θεωρίας τοῦ Fallmerayer, δηλαδὴ τῶν *Παροιμιῶν*, τῶν ὁποίων διεκόπη ἡ ἐκδοσὴ λόγῳ ἀδυναμίας τῆς Ἑθνικῆς Βιβλιοθήκης νὰ δανείσῃ λίγα δυσπρόσιτα



καὶ σπάνια βιβλία στὸν συγγραφέα, ὅπως ὁ ἴδιος ὁμολογεῖ, καὶ τῶν *Παραδόσεων*, ποὺ παρέμειναν καὶ αὐτὲς ἡμιτελεῖς (δὲν ἐξεδόθη ὁ τρίτος καὶ τελευταῖος τόμος) λόγῳ διακοπῆς τῆς ἐκδόσεως τῆς Βιβλιοθήκης Μαρασλῆ, τὰ ἔργα αὐτά, ἐπαναλαμβάνω, καὶ πάντοτε κατὰ τὸν Κυριακίδη, καθιέρωσαν τὸν Πολίτη ὡς ἓνα ἐκ τῶν κρατίστων τοῦ κόσμου λαογράφων. Ὅπως παρατηρεῖ ἐν συνεχείᾳ ὁ Κυριακίδης, παρὰ τὴν ἐπίδραση ἐπ' αὐτὸν τῶν Ἀγγλῶν ἀνθρωπολόγων καὶ Γερμανῶν φιλολόγων καὶ λαογράφων, ὁ Πολίτης διετήρησε ἐν τῇ ἀντιλήψει αὐτοῦ περὶ τῆς *Λαογραφίας* ὡς ἐπιστήμης καὶ ἐν τῇ μεθόδῳ τῆς ἐπιστημονικῆς ἐργασίας καὶ ἐρεύνης ἀδιαφιλονίκητον προσωπικὴν αὐτοτέλειαν, καὶ αὐτὸ εἶναι ὀρθό².

Ἀπὸ ἀπόψεως τώρα θεωρητικῆς, ποὺ ἐδῶ μᾶς ἐνδιαφέρει, τὰ ἴδια τὰ πράγματα δημιουργοῦν ὠρισμένες ἀπορίες, ἐν σχέσει πάντοτε μὲ τὰ μνημονευθέντα δύο ἔργα, καὶ ἰδοὺ αὐτές: Ὁ Πολίτης κατώρθωσε νὰ δημοσιεύσῃ τέσσερις μόνον τόμους παροιμιῶν μὲ τὸ λημματοθετικὸ σύστημα κατατάξεως. Ἐφθασε μέχρι τὸ «ε» γράμμα τῆς ἀλφαβήτου, συγκεκριμένα μέχρι τὸ λῆμμα «ἐλεῶ». Στὰ σχόλια, μὲ τὰ ὁποῖα συνοδεύει τὰ λήμματα, ποὺ κάποτε ἀποτελοῦν μικρὲς πραγματεῖες, σχόλια φιλολογικά, κριτικά, ἱστορικά, ἐθνολογικά, συγκριτικά—δὲν γίνεται σύγκριση τῶν νεωτέρων παροιμιῶν μόνον πρὸς τὰς ἀντιστοιχὰς βυζαντινὰς καὶ τὰς ἀρχαῖες, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὰς ἀντιστοιχὰς πολλῶν ἄλλων λαῶν—στὰ σχόλια, ἐπαναλαμβάνω, αὐτὰ περισσεύει πράγματι ἡ σοφία, ἡ εὐρύτητα καὶ ἡ παντὸς θαυμασμοῦ πολυμάθεια τοῦ ἀνδρός, ποὺ συμπορεύεται μὲ τὴν σοβαρότητα καὶ μεθοδικότητα του, ἀλλὰ σὲ καθαρῶς θεωρητικὰ πράγματα δὲν ἀναφέρεται³.

Ὁ Πολίτης, προκειμένου νὰ κατατάξῃ τὸ ἄπειρον πράγματι πλῆθος τῶν νεοελληνικῶν παροιμιῶν, ἐφαρμόζει ὁμολογουμένως πρακτικά, ἄνετα καὶ ἀποδοτικά τὸ λεγόμενον, ὅπως ἥδη ἀνέφερα, λημματοθετικὸν σύστημα, ποὺ εἶναι ἀλφαβητικὸ, ἀλλὰ κατὰ τὴν κύρια λέξη τῆς παροιμίας (ἀποφεύγει ἔτσι ὀρθῶς τὸ ἀκραιφνῶς ἀλφαβητικὸ ποὺ εἶναι τὸ χειρότερο ἀπὸ τὰ πολλὰ ὑπάρχοντα). Ἀλλὰ στὶς 75 σελίδες, τὶς ὁποῖες προτάσσει τῆς δημοσιεύσεως τῶν κειμένων τῶν παροιμιῶν καὶ ἀναφέρονται στὴν ἀντιστοιχία τῶν συλλογῶν, στοὺς

2. Στίλπ. Π. Κυριακίδης, «Ν. Γ. Πολίτης», *Λαογραφία* 7 (1923), σ. κβ'.

3. Ἐννοεῖται πάντοτε μὲ βάση τὰ μέτρα τῆς ἐποχῆς του καὶ ὄχι βέβαια μὲ βάση τὰ σύγχρονα, γιὰ τὰ ὁποῖα βλ. ἐκτενῶς: Θεόδωρος Παππαδόπουλλος, «Προλεγόμενα εἰς τὸν παροιμιακὸν λόγον», στὸ *Μελέται καὶ ὑπομνήματα*, τόμ. 2, Λευκωσία 1991, σ. 1-93 καὶ «Κυπριακαὶ παροιμίαι», ὅπ., σ. III-XXVI. Ὁ ἴδιος δίδει μίαν κάποιαν ἐξήγηση: *Διότι φανερόν εἶναι ὅτι πρὸς μεῖζονα σαφύνειαν τοῦ λόγου πρέπει νὰ ἔχῃ ὁ ἀναγνώστης πρόχειρα τὰ κείμενα τῶν παροιμιῶν* (Παροιμίαι 1, σ. ε').



νεωτέρους συλλογείς δημωδών παροιμιών, τοὺς ὁποίους κάποτε ἀντιμετωπίζει καὶ κριτικῶς, στὶς ἀνέκδοτες συλλογές, στὶς συλλογές παροιμιῶν ἄλλων ἐθνῶν κλπ., πουθενὰ δὲν γίνεται λόγος ἀκόμη καὶ γιὰ τὸ σύστημα τῆς κατατάξεως ποὺ ἀκολουθεῖ, γιὰ τὸ ποῖοι ἄλλοι τὸ ἔχουν, ἐνδεχομένως, προηγουμένως ἐφαρμόσει, ἔστω μερικῶς, καὶ βεβαίως γιὰ τὸν λόγο ποὺ τὸ ἀκολουθεῖ. Μόνον στὴν σελ. 17 τῆς εἰσαγωγῆς κρίνει ἀναγκαῖο νὰ παρατηρήσῃ ὅτι στὴν συλλογὴ παροιμιῶν ὠρισμένων κωδικῶν *ὑποφαίνονται ἔχνη κατατάξεως τῶν παροιμιῶν κατὰ τὴν κυρίαν ἐκάστης λέξιν* καὶ νὰ ἀποκρούσῃ τὴν διατυπωθεῖσαν ἀπὸ τὸν H. Schenkl γνώμην, ὅτι μιὰ τέτοια κατάταξη εἶχε καὶ ἡ γνωστὴ συλλογὴ τοῦ Πλανούδῃ. Ἀλλὰ αὐτὰ τελείως πρόχειρα καὶ, θὰ ἔλεγα, παρενθετικά. Ὅτι τὸ σύστημα αὐτὸ ἀπετέλεσε ἔκτοτε κλασσικὸν ὁδηγὸν κατατάξεως τῶν παροιμιῶν στὸ Κέντρον Ἑρεῦνης τῆς Ἑλληνικῆς Λαογραφίας τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν καὶ σὲ διάφορα δημοσιεύματα εἶναι γεγονός, ἀλλ' αὐτὸ δὲν ἐνδιαφέρει. Καὶ νὰ σκεφθῇ κανεὶς ὅτι ὁ Πολίτης σὲ παλαιότερο ἄρθρο του στὸ περιοδικὸ Παρθενῶν (1872) εἶχεν ἀκολουθήσει τὸ λεγόμενον «*εἰδολογικὸν σύστημα κατατάξεως*»⁴, γιὰ νὰ καταλήξῃ μεταγενεστέρως στὸ λημματοθετικόν.

Ὑπάρχουν καὶ ἄλλα θέματα θεωρητικά, τὰ ὁποῖα δὲν θίγει ὁ Πολίτης στὸ ἔργο του αὐτό, ἔργο ποὺ θὰ μπορούσε νὰ ἀποτελέσῃ, ἂν εἶχε ὁλοκληρωθῇ, τὸ σῶμα (corpus) τῶν νεοελληνικῶν παροιμιῶν, ἓνα ἔργο συστηματικὸ ποὺ ἀναδεικνύει τὴν νεοελληνικὴ παροιμιογραφία σὲ αὐτόνομο κλάδο τῆς ἐπιστήμης τῆς Λαογραφίας, θέματα τελικῶς πολλὰ, τὰ ὁποῖα ὁ Πολίτης γνωρίζει, ἀφοῦ τὰ θίγει ἀκροθιγῶς (παράδειγμα ἡ ἔμμετρῃ μορφῇ τῶν παροιμιῶν⁵ καὶ ὄχι μό-

4. Βλ. Ν. Γ. Πολίτης, «Περὶ τῶν δημωδῶν παροιμιῶν», *Λαογραφικὰ Σύμμεικτα*, τόμ. Δ', Δημοσιεύματα τοῦ Κέντρου Ἑρεῦνης τῆς Ἑλληνικῆς Λαογραφίας, ἀρ. 15, Ἀκαδημία Ἀθηνῶν, ἐν Ἀθήναις 1980-1985, σ. 381 κ. ἐξ. Ἀπὸ τὸ σύντομο αὐτὸ ἄρθρο καὶ ἀπὸ τὴν κριτικὴ γιὰ ἐκδόσεις παροιμιῶν ἄλλων γνωρίζομε τὶς ἀπόψεις τοῦ Πολίτη γιὰ τὸν παροιμιακὸν λόγον. Εἶναι ὅμως ἄξιο ἀπορίας, ὅπως σημειώνει ὁ κατ' ἐξοχὴν Ἑλληνας λαογράφος-παροιμιολόγος Δημ. Λουκάτος, ὅτι καὶ σὲ νεώτερες συστηματικὲς μελέτες γιὰ τὶς παροιμίες, ὅπως τοῦ Archer Taylor, τοῦ Friedrich Seiler, τοῦ J. Dejardin κ.ἄ., δὲν ἀναφέρεται τίποτα γιὰ τὴν κατάταξη τῶν παροιμιῶν, στὴν ὁποία ἐν τούτοις ἀναφέρεται, ἔστω πολὺ σύντομα, ὁ Στίλ-πων Κυριακίδης (*Ἑλληνικὴ Λαογραφία, Μέρος Α': Μνημεῖα τοῦ λόγου*, Ἀκαδημία Ἀθηνῶν, ἐν Ἀθήναις 1965², σ. 305-307), βλ. Δημ. Σ. Λουκάτος, «Ζητήματα κατατάξεως παροιμιῶν», *Ἐπετηρὶς Λαογραφικοῦ Ἀρχείου* 6 (1950-51), σ. 246 [= *Ἡ παροιμιολογικὴ καὶ παροιμιογραφικὴ ἐργογραφία τοῦ Δημητρίου Σ. Λουκάτου*, εἰσαγωγὴ-ἐπιμέλεια Ἀριστ. Ν. Δουλαβέρας, Ἀθήνα 1994, σ. 261. Βλ. στὴ μελέτη αὕτη [σ. 245-296=260-305] περὶ τῶν συστημάτων κατατάξεως τῶν παροιμιῶν].

5. Γιὰ τὸ μέτρον τῶν παροιμιῶν κάνει ἀναφορὰν ἡδη στὴν ὥς ἄνω μελέτην του στὸ περ. *Παρθενῶν*, τόμ. Α' (1871-1872), σ. 380-381. Γιὰ τὰ νεώτερα βλ. τώρα Ἀριστείδης Νικ. Δουλαβέρας, *Ἡ ἔμμετρον ἐκφορὰ τοῦ νεοελληνικοῦ παροιμιακοῦ λόγου*, Ἀθήνα 1989 (διδακτορικὴ διατριβή).



νο τὸ περιεχόμενον τῶν παροιμιῶν, στὸ ὅποιο ἐπιμένει), ἀλλὰ δὲν τὰ ἐπεξεργάζεται. Εἵμαστε πάντως ὑποχρεωμένοι νὰ δεχθῶμε ὅτι ἄφησε τὴν ἐπισκόπηση τῶν γιὰ τὸ τέλος τοῦ ἔργου, ὅπως τὸ ὁμολογεῖ ὁ ἴδιος ὁ Πολίτης στὴν ἀρχὴ ἤδη τῆς «Εἰσαγωγῆς», ὅπου ἀναφέρεται τί ἐπιδιώκει καὶ τί πράττει μὲ τὴν ἔκδοσιν τῶν παροιμιῶν, ἀλλὰ καὶ τί σκοπεύει νὰ πράξῃ στὸ τέλος τῆς συλλογῆς του, ὅπως καὶ γιὰ ποιὸν λόγον τὸ πράττει. Ἴδου τί γράφει: *Τὰ πορίσματα, ἅτινα συνήγαγον ἐκ τῆς ἐξετάσεως τῶν τε βυζαντινῶν καὶ τῶν συγχρόνων ἑλληνικῶν παροιμιῶν περὶ τοῦ ἐμφαινομένου ἐκ τούτων χαρακτῆρος τοῦ λαοῦ, περὶ τῆς φύσεως καὶ τῆς συστάσεως τοῦ εἴδους τούτου τῆς ἀγράφου λογοτεχνίας παρὰ τῷ ἡμετέρῳ λαῷ καὶ περὶ τῆς ροπῆς, ἣν ἔσχον πρὸς γένεσιν τῶν ἑλληνικῶν αἱ ξένα παροιμίαι καὶ τὰνάπαλιν, τὰ πορίσματα ταῦτα θὰ ἐκθέσω ἐν πλάτει ἐν τέλει τῆς συλλογῆς. Διότι φανερόν εἶναι ὅτι πρὸς μείζονα σαφήνειαν τοῦ λόγου πρέπει νὰ ἔχῃ ὁ ἀναγνώστης πρόχειρα τὰ κείμενα τῶν παροιμιῶν, εἰς ἃς ἀναφέρονται αἱ παρατηρήσεις. Ἐν τῷ παρόντι δὲ περιορίζομαι εἰς ἀναγκαίας τινὰς σημειώσεις περὶ τῶν δημοσιευμένων ὧδε ἀνεκδότων συλλογῶν⁶ κλπ. Καὶ ἄλλου σημειώνει: *Περὶ τῆς συλλογῆς ταύτης θὰ διαλάβω πλατύτερον ἐν τῷ γενικῷ περὶ τῶν παροιμιῶν λόγῳ, ἐν τέλει τοῦ ἀναχειρας βιβλίου*⁷.*

Ἐννοεῖται ὅτι ἡ ὑπόσχεσις, ποῦ δίνει ὁ Πολίτης γιὰ τὴν δημοσίευσιν τῶν γενικωτέρων καὶ τρόπον τινὰ θεωρητικωτέρων πορισμάτων ἐκ τῆς μελέτης καὶ ἐπεξεργασίας τοῦ συνόλου ἢ τῶν ἐπὶ μερικοῦ παροιμιῶν, δὲν ἐπραγματοποιήθη, ἀφοῦ τὸ σῶμα τῶν παροιμιῶν λόγῳ διακοπῆς δὲν ὠλοκληρώθηκε ποτὲ μέχρι τοῦ τέλους τῆς ζωῆς του.

Ἄς ἔλθωμε τώρα στὸ ἄλλο μεγάλο ἔργο τοῦ Πολίτη, τὴς *Παραδόσεις*. Ὁ Πολίτης τὴς κατατάσσει σὲ 39 κατηγορίες μὲ ἀποκλειστικὸ κριτήριον τὰ πράγματα, στὰ ὅποια ἀναφέρονται. Ὁ πρῶτος τόμος περιλαμβάνει τὰ κείμενα ὅλων τῶν παραδόσεων, ποῦ εἶναι 1013, ἐνῶ στὸν δεύτερον τόμον ἔχουν καταχωρισθῇ οἱ περισπούδαστες σημειώσεις του γιὰ τὴς 24 ὅμως μόνον πρῶτες κατηγορίες. Σὲ βραχύτατο προλογικὸ σημείωμα τοῦ Α' τόμου ὁ Πολίτης ἐξηγεῖ ὅτι ἡ πρόωρη ἔκδοσις τῶν *Παραδόσεων* ὀφείλεται στὴν διακοπὴ τῆς τυπώσεως τῶν *Παροιμιῶν*. Θεωρητικὲς ἀναφορές, σχετιζόμενες μὲ τὸ εἶδος αὐτὸ τῆς δημώδους φιλολογίας, ἐλλείπουν. Κανένας λόγος δὲν γίνεται ὅχι μόνον γιὰ τὸ σύστημα



6. Βλ. Ν. Γ. Πολίτης, *Μελέται περὶ τοῦ βίου καὶ τῆς γλώσσης τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Παροιμίαι*, τόμος Α', ἐν Ἀθήναις 1899, σ. ε' (πρβλ. καὶ ἀνωτ., σημ. 3).

7. Βλ. Ν. Γ. Πολίτης, *Μελέται περὶ τοῦ βίου καὶ τῆς γλώσσης τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Παροιμίαι*, τόμος Γ', ἐν Ἀθήναις 1901, σ. 8.



κατατάξεως ἀλλ' οὐδὲ κἂν γιὰ τὸ τί εἶναι παράδοσιν. Καὶ τὸ πρᾶγμα αὐτὸ δὲν εἶναι αὐτονόητο. Αὐτὸ φαίνεται, ἐκτὸς τῶν ἄλλων, ἀπὸ τὸ ἄρθρο του μὲ τὸν τίτλο «Λαογραφία», ποῦ δημοσιεύεται τὸ 1909 στὸν πρῶτο τόμο τοῦ περιοδικοῦ *Λαογραφία* (καὶ ἀναδημοσιεύεται στὰ *Λαογραφικὰ Σύμμεικτα*, τόμ. Α', 1920), ὅπου ὁ Πολίτης δίδει καὶ συνοπτικὸ διάγραμμα τῶν θεμάτων τῆς νεοπαγοῦς τότε ἐπιστήμης. Στὸ διάγραμμα λοιπὸν αὐτό, ἐνῶ τὰ ἄλλα θέματα ἀναφέρονται μονολεκτικά, προφανῶς ὡς αὐτονόητα (ἐπῳδαί, αἰνίγματα, εὐχαί, παροιμίαι, μῦθοι, εὐτράπελοι διηγήσεις, παραμύθια κλπ.), τὸ θέμα «Παραδόσεις» συνοδεύεται μὲ σύντομον, ἔστω, ὀρισμὸ, τὸν ὁποῖον ἔχει καὶ παλαιότερα διατυπώσει καὶ προφανῶς θεωρεῖ ἀναγκαῖον ὡς μὴ αὐτονόητον γράφοντας: *Παραδόσεις, ἤτοι μυθώδεις διηγήσεις, πιστευόμεναι ὡς ἀληθεῖς, ἀναφερόμεναι δὲ εἰς τόπους ἢ πρόσωπα, εἰς οὐράνια σώματα, εἰς τὰ μετεωρολογικὰ φαινόμενα, εἰς τὸν Χριστὸν καὶ εἰς τοὺς ἁγίους, εἰς δαιμόνια καὶ εἰς ἄλλα φανταστικά ὄντα*⁸.

Γενικὰ κάποια, ἔστω σύντομη, εἰσαγωγὴ γενικοῦ χαρακτῆρος, ποῦ θὰ μποροῦσε νὰ καλύψῃ τὸ σύνολο τῶν παραδόσεων, δὲν ὑπάρχει. Κύριο καὶ μοναδικὸ κριτήριον κατατάξεως καὶ εὐρύτερης ἀντιμετωπίσεως παραμένει πάντοτε τὸ περιεχόμενο τῶν παραδόσεων μὲ τὰ ἐπὶ μέρους πρᾶγματα καὶ μὲ αὐτὴ τὴν ἀρχὴ ὁ Πολίτης κινεῖται, ἴσως, μέσα στὴν ἐπιστημονικὴ ἀντίληψη τοῦ 19ου αἰῶνα, ὅπως τὴν ἔχον διαμορφώσει ἐξ ἀρχῆς οἱ πρῶτοι συστηματικοὶ συλλογεῖς καὶ ἐκδότες τῶν γερμανικῶν παραδόσεων καὶ παραμυθιῶν ἀδελφοὶ Grimm. Παραμένει ἀνοικτὸ τὸ ζήτημα μήπως ὁ Πολίτης σκεπτόταν νὰ κάμῃ γιὰ τὶς παραδόσεις ὅ,τι εἶχεν ἐξαγγεῖλει μὲ τὶς *Παροιμίες*, ἀλλὰ γιὰ διαφόρους, ὅπως πιστεύω, λόγους, μεταξὺ τῶν ὁποίων συγκαταλέγεται καὶ ἡ ἐπιστημονικὴ, καὶ ὄχι μόνον, πολυδιάσπασή του, δὲν κατέστη δυνατὴ ἡ πραγματοποίησις αὐτοῦ τοῦ ἔργου.

Οὔτε βέβαια φαίνεται πούθεν ἡ διάθεσις τοῦ Πολίτη νὰ προχωρήσῃ σὲ σχετικὰ ἐπιλογικὰ σχόλια. Γιὰ τὸ τί πέρα τῆς πραγματεύσεως, ὅπως στὸν Β' τόμον, θὰ περιελάμβανε ὁ Γ' καὶ τελευταῖος τόμος τῶν *Παραδόσεων* ὑπάρχουν στὸν Β' τόμον ὠρισμένες ἐπὶ μέρους σημειώσεις τοῦ ἴδιου τοῦ Πολίτη. Ἔτσι π.χ. ἀναφερόμενος στὸ γνωστότατο στὸν ἑλληνικὸ λαὸ ὄνομα τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου παρατηρεῖ: *Πολλὰ φέρονται περὶ αὐτοῦ παραδόσεις* (βλ. τὸν ἐν τέλει *πίνακα ἐν λ. Ἀλέξανδρος*)⁹, ὁ ὁποῖος, ἐννοεῖται, δὲν ὑπάρχει. Καὶ πάλιν ἐξ ἀφορμῆς ἄλλης παραδόσεως γράφει: *Ἐν τῷ προσηρημένῳ εἰς τὸ τέλος τοῦ ἀνὰ*



8. Ν. Γ. Πολίτης, «Λαογραφία», *Λαογραφία* 1 (1909), σ. 10 [= *Λαογραφικὰ Σύμμεικτα*, τόμ. Α', ἐν Ἀθήναις 1920, σ. 7]. Γιὰ τὰ σχετικὰ θέματα βλ. τώρα Στέφ. Δ. Ἡμελλος, *Λαογραφικὰ, τόμ. Α': Δημώδεις παραδόσεις*, Ἀθήνα 1988, σ. 7-65.

9. Ν. Γ. Πολίτης, *Μελέται περὶ τοῦ βίου καὶ τῆς γλώσσης τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Παραδόσεις*, τόμ. Β', ἐν Ἀθήναις 1904, σ. 640.



χειρας τόμου πίνακι τῶν ὀνομάτων καὶ πραγμάτων ἐν λ. σημείον ἀναγράφονται αἱ παραδόσεις τοῦ καθ' ἡμᾶς λαοῦ¹⁰. Καὶ ὁ πίνακας αὐτὸς δὲν ἔχει δημοσιευθῇ.

Γενικά, ἐπαναλαμβάνω, μιὰ σύντομη εἰσαγωγή, ποὺ θὰ ἐκάλυπτε θεωρητικὰ τὸ σύνολο τῶν παραδόσεων, ἐλλεῖπει. Αὐτὸ βέβαια δὲν σημαίνει ὅτι δὲν ὑπάρχουν παρατηρήσεις θεωρητικοῦ χαρακτήρα σ' αὐτὸ τὸ ἔργο, ποὺ ἂν καὶ εἶναι ἰσχνές, αὐτονοήτως, ἀποδεικνύουν τὴν ἐγκράτεια καὶ γνώση τοῦ Πολίτη καὶ σὲ θεωρητικὸ ἐπίπεδο. Τέτοιες παρατηρήσεις ἀναφέρονται (τὰ παραδείγματα πρόχειρα καὶ τυχαῖα) στὴν σχέση παραδόσεως καὶ τραγουδιοῦ¹¹, παραδόσεως καὶ παραμυθιοῦ¹², παραδόσεως καὶ συναξαρικῶν διηγήσεων¹³, στὸν τρόπο διαδόσεως τῶν παραδόσεων¹⁴, στὴν μετάδοση παραδόσεων στὸν λαὸ ἀπὸ λογίους¹⁵, στὴν κοινότητα τῶν παραδόσεων σὲ ὅλους τοὺς λαούς, ἀρχαίους καὶ νέους¹⁶, στὴν σχέση παραδόσεων καὶ διαφόρων δοξασιῶν¹⁷, στὴν διάπλαση τῶν παραδόσεων¹⁸, στὴν μεταβολὴ γεγονότων σὲ παράδοση¹⁹, στὴν παραφθορὰ τῶν παραδόσεων²⁰, στὴν συνάφεια παραδόσεων καὶ μύθων²¹ κ.ἄ.π.²²

Καὶ ἔπεται τὸ τρίτον ἀναφερόμεν ἤδη ἔργο τοῦ Πολίτη, οἱ Ἐκλογές ἀπὸ τὰ τραγούδια τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, ποὺ τυπώνεται, ὅπως ἔχω ὑπαινιχθῇ, πρῶτη φορὰ τὸ 1914 καὶ ἔχει ἀνατυπωθῇ ἑκτοτε πολλές φορές. Ἐδῶ ὑπάρχουν σύντομα προλεγόμενα, στὰ ὁποῖα βρίσκουν τὴ θέση των καὶ θεωρητικὲς σκέψεις, ποὺ ἀναφέρονται στὴν αἰσθητικὴ τοῦ δημοτικοῦ τραγουδιοῦ, στὴν ἀξία τῶν τραγουδιῶν ὡς πνευματικῶν προϊόντων ἀπὸ ἐθνικῆς ἀπόψεως, ἀφοῦ ἐγκατοπτρίζουν πιστῶς καὶ τελείως τὸν βίον καὶ τὰ ἥθη, τὰ συναισθήματα καὶ τὴν διανόησιν τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, στὴν σημασίαν των ὡς ἀφετηρίας καὶ θεμελίου δημιουργίας τῆς ἑλληνικῆς τέχνης, ὡς ὀργάνου τῆς ἐθνικῆς ἀγωγῆς κ.ἄ. Τὸ μεγαλύτερον μέρος ὁμῶς τῶν «Προλεγομένων» ἀφορᾷ στὸν τρόπο καὶ

10. Ὁπ., σ. 733.

11. Ὁπ., σ. 721, 937, 979, 994, 1113.

12. Ὁπ., σ. 770, 1135, 1137.

13. Ὁπ., σ. 972, 976, 1011, 1099.

14. Ὁπ., σ. 976.

15. Ὁπ., σ. 635.

16. Ὁπ., σ. 707.

17. Ὁπ., σ. 1099.

18. Ὁπ., σ. 1123.

19. Ὁπ., σ. 1218.

20. Ὁπ., σ. 1222.

21. Ὁπ., σ. 1123, 1224.

22. Βλ. ἑκτενῶς γιὰ τὰ σχετικὰ θέματα Στέφ. Δ. Ἡμελλος, *Λαογραφικά*, τόμ. Α': *Δημῶδεις παραδόσεις*, ὅ.π.



τὴν μέθοδον ἐκδόσεως τῶν τραγουδιῶν, ποὺ ἔχει μεταγενέστερα κατακριθῇ, ἀλλὰ ποὺ τὸ θέμα αὐτὸ δὲν εἶναι τοῦ παρόντος.

Ἐκεῖνο ποὺ ἐνδιαφέρει, κατὰ τὴν γνώμην μου, εἶναι ὅτι ὁ ἐκδότης Πολίτης στὰ ἐπὶ μέρους τραγούδια τοῦ ἀπανθίσματός του, στὰ περισσότερα ἀπὸ τὰ ὁποῖα προτάσσεται καὶ εἰσαγωγή, βρῖσκει τὴν ἀφορμὴ νὰ ἀναφερθῇ καὶ στὴν «βιολογία», δηλαδὴ στὴ λειτουργία τοῦ τραγουδιοῦ²³, σημειώνοντας π.χ. ὅτι τὸ ἀκριτικὸ τραγούδι τοῦ Μικροῦ Βλαχόπουλου τραγουδιέται σὲ πολλὰ μέρη τὴν Ἀποκριά²⁴, τὸ ἐπίσης ἀκριτικὸ τῆς «ἄρπαγῆς τῆς γυναίκας τοῦ Ἀκρίτη» τραγουδιέται ὡς γαμήλιο καὶ μάλιστα ἐπιθαλάμιο²⁵, ἡ γνωστὴ παραλογὴ τοῦ «Κυρ-Βοριά» τραγουδιέται σὲ μνημόσυνα ναυτικῶν²⁶, ἢ ὅτι ἡ παραλογὴ τῆς ἐγκαταλελειμμένης γυναίκας ἔχει τὸ ὕφος μοιρολογιοῦ ἢ τραγουδιοῦ τῆς ξενιτειᾶς ἢ ἐρωτικοῦ²⁷, ὅτι μοιρολόγι σὲ μικρὸ παιδί τραγουδιέται καὶ στοὺς γάμους²⁸ κ.ο.κ., δίνοντας ἔτσι στοὺς νεωτέρους τὸ ἐνδόσημο νὰ προσέχουν καὶ καταγράφουν τέτοιου εἴδους στοιχεῖα.

Πέρα τούτου γίνεται ὑπαινικτικός, ἔστω, λόγος γιὰ τὴν σχέσιν κλέφτικων, παραλογῶν κ.ἄ. τραγουδιῶν μὲ τὰ ἀκριτικὰ κλπ.²⁹ Ὅλα αὐτὰ ὅμως εἶναι ἰσχύοντες ἀναφορές. Ἔτσι γιὰ νὰ πληροφωρηθῇ κανεὶς τί εἶναι δημοτικὸ τραγούδι, πὺς γεννᾶται, πὺς ἐξελίσσεται, πὺς διαμορφώνεται, ποῖα εἶναι τὰ γνωρίσματά του κλπ., θὰ πρέπει νὰ ἀνατρέξῃ στὴν διάλεξιν τοῦ Πολίτη, ποὺ ἐδημοσιεύθη δύο χρόνια ἀργότερα ὡς μελέτη μετὰ τὸν κατ' ἀρχὴν ἀντιφατικὸν περὶ τοῦ τίτλου «Γνωστοὶ ποιοταὶ δημοτικῶν ἀσμάτων». Στὴν μελέτην αὕτη μεταφέρει ὁ Πολίτης ἀπὸ τὴν Γερμανίαν τὴν κρατοῦσαν τότε καὶ ἰσχύουσαν πάντοτε θετικιστικὴν ἀντίληψιν καὶ ἔτσι θεωρεῖ δόγμα ἀνεπίδεκτον ἀμφισβήτησεως ὅτι ὁ λαὸς ὡς σύνολον εἶναι ἀνίκανος νὰ συνθέσῃ τραγούδι. Ἐπομένως ἡ δημιουργία τοῦ τραγουδιοῦ στὴν πρώτη, ἀρχικὴ, φάσιν εἶναι ἔργο τοῦ ἐνός, ποὺ διαθέτει αὐτονόητα τὸ χάρισμα τῆς στιχουργικῆς δεξιότητος³⁰.



23. Πρὸβλ. τελευταῖα Στέφ. Δ. Ἡμέλλος, *Τὰ σατιρικὰ δημοτικὰ τραγούδια*, Σύλλογος πρὸς Διάδοσιν Ὠφελίμων Βιβλίων, Ἀθῆναι 2000, σ. 12 κ.ἑξ., σ. 395 κ.ἄ. σποράδην.

24. Ὁπ., ἀρ. 70.

25. Ὁπ., ἀρ. 75.

26. Ὁπ., ἀρ. 88.

27. Ὁπ., ἀρ. 129.

28. Ὁπ., ἀρ. 204.

29. Ὁπ., ἀρ. 22, 43, 44, 59, 73, 81.

30. Ἡ μελέτη περιελήφθη ἀργότερα στὸ Ν. Γ. Πολίτης, *Λαογραφικὰ Σύμμεκτα*, τόμ. Α', ἐν Ἀθῆναις 1920, σ. 211-236. Τὰ περὶ δόγματος, αὐτόθι, σ. 214. Ἄς σημειωθῇ, ἐν παρόδῳ, ὅτι στὴν μελέτη ἀπαριθμοῦνται θέματα ποὺ ἔχουν σχέση μὲ τὴν δημοτικὴ ποίησιν, ὅπως ὁ χρονικὸς προσδιορισμὸς γενέσεως τῶν τραγουδιῶν, ἡ αἰσθητικὴ ἀνάλυσίς των, ὁ χρό-



Αὐτὸ ποὺ θὰ μποροῦσε νὰ παρατηρήσῃ κανεὶς γενικῶς εἶναι ὅτι στὸν Πολίτη ὑπάρχει, χωρὶς ἀμφιβολία, ἡ θεωρία, ἡ ὁποία τὸν κατευθύνει στὴν συγγραφικὴ του δραστηριότητα καὶ παραγωγή, ἀλλὰ ἡ θεωρία αὐτὴ δὲν εἶναι ἐμφανὴς καὶ προβεβλημένη ἀναλόγως μέσα στὸ ὄγκωδες καὶ τελικῶς μνημειώδες κατὰ τὰ ἄλλα ἔργο του, θὰ πρέπει κανεὶς νὰ τὴν ἀνακαλύψῃ μέσα ἀπὸ τὰ πράγματα, στὰ ὁποῖα στηρίζεται καὶ στὰ ὁποῖα ἐπιμένει. Οὔτε πάλιν πρέπει νὰ σταθῇ κανεὶς μόνον στὰ μεγάλα του ἔργα (*Παροιμίες*, *Παραδόσεις*). Ὑπάρχουν καὶ οἱ περισπούδαστες βραχύτερες μελέτες τῶν 4 ἑκτενῶν τόμων τῶν *Λαογραφικῶν Συμμείκτων*, στὶς ὁποῖες ἔχει ἐγκατασπεῖρει πολλὰ θεωρητικὰ τοῦ ἐπὶ διαφορῶν θεμάτων ἀπόψεις. Λόγος περὶ τῶν ἀπόψεων αὐτῶν δὲν εἶναι δυνατόν νὰ γίνῃ ἐδῶ. Δείγματος χάριν μόνον θὰ ἀναφερθῶ σὲ θέμα ποὺ σχετίζεται μὲν μὲ τὴν συλλογὴ τοῦ ὕλικου, ἀλλὰ ἔχει καὶ θεωρητικὸ ἐνδιαφέρον.

Στὸ μνημονευθὲν ἄρθρο του μὲ τὸν τίτλο «Λαογραφία»³¹, ἐκφράζοντας τὴν ἄποψη ὅτι *διὰ τῆς συναγωγῆς ὅσον ἔνεστιν ἀφθονωτάτου λαογραφικοῦ ὕλικου ἀκριβέστερον γνωρίζεται ὁ βίος τοῦ λαοῦ, διαφωτίζονται πολλὰ ζητήματα καὶ ἐπιλύονται ἀπορήματα καὶ ἀμφιβολίαι καὶ σὴν ἐπιθυμία του νὰ ἀπαλλάξῃ τοὺς συλλογεῖς ἀπὸ ἐνδεχόμενῃ ἀναστολῇ νὰ συγκεντρώνουν καὶ δημοσιεύουν λαογραφικὴ ὕλην, παρασυρόμενοι ἀπὸ τὸν φόβον μήπως ἐπαναλαμβάνουν γνωστὰ καὶ προεκδοσμένα πράγματα, διακηρύσσει: Ὁ εὐσυνειδητὸς ἐργασθεὶς*

vos δημιουργίας των, οἱ ἀλληλεπιδράσεις τυχόν μὲ τὴν ποίησιν ἄλλων λαῶν καὶ ὁ ρόλος τοῦ γλωσσικοῦ τῶν ὀργάνου ἀναφορικὰ μὲ τὴν τελειότερην ἐπεξεργασία τῶν ἢ ὄχι, ἀλλ' αὐτὰ εἶναι ζητήματα, γράφει ὁ Πολίτης, *τὰ ὁποῖα ἄλλοι ἀρμοδιότεροι ἐμοῦ δύνανται νὰ ἀναπτύξουν εἰς ὑμᾶς· ὁ δὲ ἔρως, τὸν ὁποῖον ἔρχομαι νὰ συνεισφέρω... εἶναι λιτὸς καὶ μέτριος, συνιστάμενος εἰς θέμα ἀναφερόμενον εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Ἑλληνικῆς ποιήσεως, θέμα ἀποκλειστικῶς φιλολογικοῦ χαρακτῆρος* (αὐτόθι, σ. 212).

31. Ν. Γ. Πολίτης, «Λαογραφία», *Λαογραφία* 1 (1909), σ. 3-18 [= *Λαογραφικὰ Σύμμεικτα*, τόμ. Α', ἐν Ἀθήναις 1920, σ. 1-13]. Στὸ ἄρθρο αὐτὸ ὁ Ν. Πολίτης, ἐνδιαφερόμενος νὰ προσδιορίσῃ τὸ περιεχόμενον, τοὺς σκοποὺς καὶ τὴν μέθοδον τῆς νεοσύστατης ἀπὸ τὸν ἴδιον ἐπιστήμης, εἶναι φυσικὸ νὰ ἐκφράζεται θεωρητικὰ. Καὶ πάλιν ὅμως ἀφήνει νὰ διαφανῇ ὅτι ἡ ἀγωνία του καὶ ὁ ἀγῶνας του συνίσταται στὸ νὰ ὑποδείξῃ τὸν κατ' αὐτὸν λυσιτελέστερον τρόπον προαγωγῆς τῆς στὸν ἑλληνικὸν χῶρον: *Αἱ ἀμφιλογίαι περὶ τῆς ἐκτάσεως τῶν λαογραφικῶν σπουδῶν ἐλαχίστην ἔχουσιν ἐπίθειαν περὶ τὴν πρόοδον αὐτῶν, ἄλλως δὲ τοσαῦτα ἐγράφησαν καὶ καθημερινῶς συζητοῦνται περὶ τῆς ἐννοίας, τῆς περιοχῆς καὶ τοῦ σκοποῦ τῆς λαογραφίας, ὥστε βεβαίως φαίνεται ὅτι ταχέως καὶ τὰ ὅρια αὐτῆς ἀκριβῶς θὰ διαγραφῶσι καὶ αἱ πρὸς τὰς ἄλλας ἐπιστήμης σχέσεις καὶ διαφοραὶ θὰ διακριθῶσι σαφέστερον. Καὶ περαιτέρω: Ἀναγραφὴν τῶν περὶ τῶν ζητημάτων τούτων καὶ τῆς μεθόδου τῶν λαογραφικῶν μελετῶν γραφέντων εὕρισκε ὁ ἀναγνώστης ἐν τέλει. Εἰς τὴν ἀνάλυσιν καὶ κριτικὴν ἐξέτασιν τούτων δὲν προτιθέμεθα νὰ ἐνδιατρίψωμεν... Ἐπιβάλλεται νὰ ὑποδείξωμεν... δι' ὑποτυπώσεως τοῦ ἔργου τῆς λαογραφίας, ὡς ἀντιλαμβανόμεθα αὐτό, τὴν ἡμετέραν γνώμην περὶ τοῦ λυσιτελεστέρου τρόπου τῆς προαγωγῆς αὐτοῦ ἐν Ἑλλάδι* (Ν. Γ. Πολίτης, «Λαογραφία», *Λαογραφία* 1 (1909), σ. 7 [= *Λαογραφικὰ Σύμμεικτα*, τόμ. Α', ἐν Ἀθήναις 1920, σ. 4]).



καὶ ἀμέσως παρὰ τοῦ λαοῦ παραλαβὼν ὥς εἶναι βέβαιος ὅτι ὁπωσδήποτε νέον τι καὶ ἄξιον λόγου θὰ συνεισφέρει³².

Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ὁ Πολίτης προτρέπει τοὺς μελλοντικούς συλλογεῖς ἐμμέσως πλὴν σαφῶς νὰ ἀσκοῦν καὶ τὴν ἐπιτόπια ἔρευνα, μιὰ ἔρευνα ποὺ μέχρι σήμερα ἀποτελεῖ θεμελιώδη ἀπαιτήτηση τῆς λαογραφικῆς ἐπιστήμης καὶ ἄλλων συναφῶν ἐπιστημῶν, γιὰ τὴν ὁποία αὐτὴν τὴν στιγμήν δὲν θεωρῶ ἀναγκαῖο νὰ ἀναφέρω τίποτε περισσότερον γιὰ νὰ καταδείξω τὴν ἀξίαν της.

Ἐκεῖνο ποὺ θέλω νὰ τονίσω εἶναι ὅτι ὁ Πολίτης δὲν ἔκαμε βέβαια ἐπιτόπια ἔρευνα, ἰδίως ὅπως τὴν ἐννοοῦμε ἐμεῖς σήμερα, ἐξ ἄλλου ὅμως ἀπὸ τὴν σχετικὴν προτροπή του πρὸς τοὺς ἄλλους συλλογεῖς δὲν ἀπέκλεισε τὸν ἑαυτὸν του. Καὶ ἰδοὺ μερικὲς σχετικὲς ἐνδείξεις, στὶς ὁποῖες μάλιστα ἡ αὐτοψία καὶ ἰδίως ἡ αὐτηκοία, στοιχεῖα βασικὰ τῆς ἐπιτόπιας ἔρευνας, εἶναι καταφανεῖς.

Γράφει γιὰ τὶς παροιμίες: Κυριώτατον δὲ βοήθημα πρὸς ἔλεγχον τῆς γνησιότητος εἶχον τὴν γνῶσιν μεγάλου πλήθους παροιμιῶν καὶ τὴν ἀναστροφὴν πρὸς ἀπλοϊκοὺς ἀγρότας καὶ ἐργάτας μὴ εὐμοιρῶσαντας παιδεύσεως, ἐξ ἧς ὠδηγοῦμιν προσέτι καὶ ὅπως μὴ ἀπορρίπτω ὡς συνήθεις εἰς τοὺς λογίους μόνον ῥήσεις τινὰς ἀρχαίας καὶ παροιμίας ἀρχαίας ἐχούσας τύπον, ἐνῶ εἶναι ἀκραιφνῶς δημώδεις³³. Καὶ πάλιν: Πρὸς καταρτισμὸν τῆς παρούσης συλλογῆς εἶχον καὶ μέγα πλῆθος παροιμιῶν ἀμέσως ἐκ τοῦ στόματος τοῦ λαοῦ περισυναχθεισῶν ὑπὸ φίλων συνεργατῶν ἢ ὑπ' ἐμοῦ τοῦ ιδίου³⁴.

Γράφει γιὰ τὶς παραδόσεις τῆς συλλογῆς του: Τὴν παράδοσιν αὐτὴ ἤκουσα τὸ πρῶτον ἐν Καλάμαις, ἔπειτα δὲ ἀλλαχοῦ παρὰ πολλῶν³⁵, (...) κατὰ παραλλαγὴν, ἣν ἤκουσα παρ' ἐτέρας Τηνίας χωρικῆς³⁶, (...) ταύτην ἤκουσα... παρὰ χωρικοῦ ἐκ τοῦ χωρίου Μαυρομάτι³⁷, (...) τὴν ἤκουσα εἰς τὸ Φραγκόβρυσον παρὰ τὰς πηγὰς τοῦ Ἀλφειοῦ παρ' ἀγωγιάτου Ἀρκάδος³⁸ κ.λπ. σὲ



32. Ν. Γ. Πολίτης, «Λαογραφία», *Λαογραφία* 1 (1909), σ. 11 [= *Λαογραφικὰ Σύμμεικτα*, τόμ. Α', ἐν Ἀθήναις 1920, σ. 7].

33. Ν. Γ. Πολίτης, *Μελέται περὶ τοῦ βίου καὶ τῆς γλώσσης τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Παροιμίαι*, τόμ. Α', ἐν Ἀθήναις 1899, σ. ν'.

34. Ὁπ., σ. ξε'. Καὶ περαιτέρω (σ. ξς'): Καὶ ἐγὼ μὲν συνέλεξα χιλιάδας παροιμιῶν ἐν Ἀθήναις, σημειῶν ὅσας ἤκουον παρὰ κατοίκων διαφόρων ἑλληνικῶν χωρῶν, ἐν Μεσσηνίᾳ, Λακωνίᾳ καὶ Ἀρκαδίᾳ, κατὰ τὴν πολυχρόνιον διατριβὴν μου ἐν πόλεσι καὶ χωρίοις τῶν νομῶν τούτων, καὶ ἐν ἐκδρομαῖς εἰς διαφόρους τόπους τῆς ἐλευθέρης Ἑλλάδος.

35. Ν. Γ. Πολίτης, *Μελέται περὶ τοῦ βίου καὶ τῆς γλώσσης τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Παραδόσεις*, τόμ. Β', ἐν Ἀθήναις 1904, σ. 28.

36. Ὁπ., σ. 44.

37. Ὁπ., σ. 101, πρβλ. καὶ σ. 99.

38. Ὁπ., σ. 159.



πολλά μέρη σποράδην.

Τὰ ἀνωτέρω ἀποτελοῦν λιτὸν καὶ ἀπέριττον ἔρανον ἐν σχέσει μὲ τὴν θεωρητικὴν θέσιν καὶ τοποθέτησιν τοῦ Ν. Γ. Πολίτη καὶ ὅλα αὐτὰ γιὰ νὰ καλύψουν τὴν ἀνάγκη μιᾶς ἀνακοινώσεως. Σημειῶνω μόνο ἐπιλογικὰ ὅτι ἀφοροῦν στὸν λεγόμενον πνευματικόν, ἀλλὰ ἐν μέρει καὶ τὸν κοινωνικόν, βίον τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, στοὺς ὁποίους ἐκδηλώθηκε τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ Πολίτη. Τὸ τρίτο μεγάλο τμήμα τοῦ λαϊκοῦ πολιτισμοῦ, ὁ ὕλικος βίος, δὲν τὸν ἀπασχόλησε σχεδὸν καθόλου καὶ ἔτσι εἶναι φυσικὸ νὰ μὴν ὑπάρχουν οὔτε ἐνδεικτικὲς θεωρητικὲς θέσεις του γι' αὐτὸν³⁹.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ



ΑΘΗΝΩΝ

39. Ἦδη ὁ Στ. Κυριακίδης καταλογίζει ὡς ἀτέλειαν τοῦ περὶ Λαογραφίας ὀρισμοῦ τοῦ Πολίτη τὸ ὅτι ἀποσιωπᾷ τὸν ὕλικόν βίον: δηλαδὴ τὴν τροφήν, τὴν κατοικίαν, τὸ ἔνδυμα καὶ εἴ τι ἄλλο, τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦν σπουδαῖα στοιχεῖα τῆς ζωῆς καὶ τὰ ὁποῖα ἐν τούτοις περιλαμβάνει εἰς τὴν ἀπαρίθμησιν τῶν ἐπὶ μέρους κεφαλαίων (*Ἑλληνικὴ Λαογραφία*, 1965², ὅπ., σ. 16).



SUMMARY

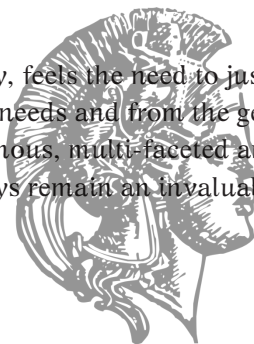
S. D. Imellos

Politis as a Theoretician

This paper attempts to show N.G. Politis' attitude as a theoretician in regard to various topics. The paper deals with the two parameters of history, time and space, as they are connected with the order of historical and social events. It also considers the academic and scholarly trends and needs of Politis' time, both Greek and international.

Since Politis concerned himself with theory per se very little, this paper focuses on references to various theories in his studies, monographs or other contributions that concern mainly intellectual, spiritual and social life. Politis only dwells on these references on in so far as he needs to clarify any further the topics he is investigating.

Politis himself, albeit briefly, feels the need to justify his attitude to theory. Such an attitude arose from the needs and from the general educational level of his time. However, Politis' enormous, multi-faceted and multi-layered oeuvre, a work of great wisdom, will always remain an invaluable guide.





ΑΚΑΔΗΜΙΑ



ΑΘΗΝΩΝ